

KA EVROPSKOM DRUŠTVU
OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Beograd, 2018

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

UREDNICI

Dr Lilijana Čičkarić
Prof. dr Aleksandar Bošković

RECENZENTI

Prof. dr Mirjana Bobić
Prof. dr Slobodan Zečević
Dr Bojan Todosijević

LEKTURA

Anka Jakšić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Milorad Mitić

ŠTAMPA

RIC grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Beograd

zbornici

KA EVROPSKOM DRUŠTVU

OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

LILIJANA ČIČKARIĆ

Naučna savetnica u Centru za sociološka i antropološka istraživanja
Instituta društvenih nauka u Beogradu
lcickaric@idn.org.rs

Žene i desnica u Srbiji i Evropi¹

APSTRAKT

U programima desnih političkih partija i javnim debatama najčešće se govori samo o nasilju nad ženama, partijskim kvotama i privilegijama majki. Teme kao što su seksizam u institucijama, participacija malog broja žena u procesima odlučivanja i rukovođenja, nejednake zarade žena i muškaraca i mizoginija u medijima i javnom diskursu gotovo se ne pominju, ni u unutarpartijskim raspravama, ni u parlamentarnim debatama. Žene se taktički postavljaju na određene „vidljive“ funkcije, jer se time „omekšava i poboljšava“ imidž ovakvih partija u javnosti. Na taj način se stvara lažna slika o senzibilnosti za ženske interese, progresivnom i emancipatorskom potencijalu, kako bi se privuklo žensko biračko telo. Žene uglavnom zauzimaju niže pozicije u partijskoj hijerarhiji i političkom životu, a kada su delegirane na značajne funkcije i najviše pozicije u vlasti, najčešće ne raspolazu odgovarajućom političkom moći i ne donose samostalno političke odluke.

Ključne reči: žene, desnica, antifeminizam, Evropa, Srbija.

Uvod

■ Marginalizacija rodne analize u istraživanjima je usko povezana sa isključivanjem rodnih i feminističkih studija i saznanja iz *mainstream* teorije i prakse u vodećim akademskim disciplinama unutar društvenih nauka. Cilj ovog rada jeste da se upravo rodnom analizom definiše veza između političke desnice i diskursa o rodu i ženama u savremenom evropskom kontekstu. Značaj je u tome što razotkriva kompleksnu dinamiku rodnih ideologija u radikalnim, konzervativnim, nacionalističkim i populističkim strankama, koja uglavnom ostaje skrivena od očiju šire akademske javnosti. Stoga, ovakva istraživanja mogu da

¹ Tekst je nastao u toku rada na projektu *Strukturne, društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije* (179039), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

pruže bolji uvid i konstruktivno doprinose da se identifikuju strukturalni činioci koji doprinose proizvodnji antifeminističkog znanja.

Drugi, ne manje značajan, cilj rada jeste orijentacija na domaći kontekst i ima nameru da ukaže na činjenicu da specifičan rodni diskurs političke desnice i njegova medijska prezentacija podrazumevaju upotrebu rodnih predasuda i stereotipa, antifeminizam, seksizam, mizoginiju, homofobiju, nacionalizam, kao dominantne obrasce mišljenja i delovanja, te je neophodno da se ukaže na važnost i uticaj negativnih posledica koje ovakva politika i kultura konflikta proizvodi u političkom životu Srbije.

Ovaj tekst predstavlja pokušaj da se analizira odnos desnih stranaka i njihovih ideoloških stavova i diskursa prema rodnoj tematici u Srbiji. U skladu s tom početnom idejom razmatra se odnos žena i radikalnih i populističkih političkih organizacija. Analiziraju se oblasti političkog angažmana žena, struktura ženskog članstva u ovim strankama, političke funkcije i uloge koje ostvaruju u partijskoj hijerarhiji. Zatim se propituje šta motiviše žene da se u okviru ovakvih stranaka bave politikom, šta su njihove primarne aktivnosti, koje teme plasiraju u javnost i kako se obraćaju ženskoj populaciji? Konačno, analizira se pojava antifeminizma i kako se taj fenomen odražava na političku participaciju žena i da li žene u radikalnim, konzervativnim, i populističkim strankama promovišu ideju antifeminizma u javnosti? U istraživanju je korišćena analiza sadržaja stranačkih programa, materijala, govora, nastupa i medijskih napisa iz kojih su tumačeni stavovi, percepcija i aspiracije prema ženama i samih političarki u ovim organizacijama.

U velikom broju zemalja Evropske unije (EU) desni ekstremizam postao je važna tema u političkoj agendi, a samim tim i predmet istraživanja naučnih projekata. Odnos krajnje desnice i rodnog diskursa kako u Zapadnoj, tako i u Istočnoj Evropi, dostiže svoj momentum u poslednjoj deceniji. Poklapa sa i sa izbijanjem i širenjem svetske ekonomske krize. Dobro je poznata retorika i strategija neokonzervativnih organizacija, političara i intelektualaca, operacionalizovana u manifestu „Povratak na prirodni poredak: Agenda za Evropu“ i usmerena na ukidanje postojećih i uspostavljanje novih zakona i politika koji se odnose na brak i porodicu (potpuna zabrana abortusa i kontracepcije, suzbijanje homoseksualizma, zakonsko otežavanje razvoda brakova, protiv medicinski potpomognute oplodnje i prenatalne dijagnostike) (Datta 2018). U strateškom smislu, ova mreža organizacija se rukovodi predstavljanjem sebe kao žrtve diktata sekularista, navođenjem nepotvrđenih podataka kao

činjenica, uspostavljanjem veza sa uticajnim krajnje desnim političarima. Sličnu retoriku i strategiju koristi i grupa ekstremnih pravoslavno hrišćanskih organizacija i pojedinaca u Srbiji u komentarima Nacrta Zakona o rodnoj ravnopravnosti (Ignjatović 2018).

Antifeministička ideologija konzervativnih i radikalnih političkih struja usko je povezana s drugim vidovima ekstremnog mišljenja, poput rasističkog i antisemitskog, koje dobija svoj zamah sa izbijanjem i širenjem izbegličke krize u Evropi od 2015. godine. Inače, treba napomenuti da antifeminizam ima dugu tradiciju kao politička strategija protiv rodne ravnopravnosti. Od samog početka stvaranja ženskih pokreta i organizacija, uporedo se javljaju i antifeministički otpori uvek usmereni na odbranu hegemonijskog maskuliniteta i patrijarhalnog sistema vrednosti. Odnosu antifeminizma i maskuliniteta posvećeno je vrlo malo pažnje u studijama političkog diskursa, a samim tim i ideološkoj povezanosti antifeminističkih pokreta s političkom desnicom. Centralna uloga muškarca u desnim ideologijama je da reprezentuje „čistog predstavnika svoje rase ili etničke grupe“, i da bude zaštitnik žena, da kontroliše njihovu seksualnost i reproduktivne sposobnosti i da se bori protiv stranaca koji ih ugrožavaju.

Širom Evrope mnoge konzervativne i nacionalističke partije i pokreti, poput onih u Poljskoj, Mađarskoj, Slovačkoj, Hrvatskoj, Bugarskoj, pokreću mnoga pitanja, značajna sa stanovišta rodne ravnopravnosti, u parlamentima ili kampanjama. Konzervativni pokret u Poljskoj za zabranu abortusa, Orbanov pokušaj da dekretom ukine postojanje rodni studija na jedina dva univerziteta u Mađarskoj na kojima su se izučavale, zatim sličan pokušaj ukidanja rodni studija u Bugarskoj, porast broja desno orijentisanih političara u Evropskom parlamentu (80), zatim u nacionalnim parlamentima Francuske, Grčke, usled izbegličke krize i povećanog broja azilanata, predstavljaju krajnje manifestacije socijalnih turbulencija koje već duže vreme zahvataju sva evropska društva.

Novi fokus: rodna analiza u istraživanjima desnice

Rodni pristup u proučavanju desnog političkog radikalizma uključuje analizu kvantitativne i kvalitativne zastupljenosti žena u političkim mrežama, organizacijama i partijama, kao i njihovog odnosa prema rodni pitanjima, heteronormativnosti, seksualnosti

(Čičkarić 2016). Unutar rodnih studija mogu se identifikovati dva smera u proučavanju tog odnosa. Pojedini istraživači ističu podzastupljenost žena u radikalnim političkim strukturama, dok drugi pak, proučavaju članstvo, aktivizam i glasačku kulturu žena desne političke orijentacije (Givens 2005). U pojedinim istraživanjima ekstremne desničarske partije su tretirane kao muške partije i malo se pažnje posvećivalo participaciji žena u ovim organizacijama. Poslednjih godina primetno je publikovanje radova koji istražuju odnos klasne i rodne pripadnosti s radikalnom desnicom u zapadnoevropskim zemljama (Coffé 2013). Takođe i antirodne i antifeminističke politike postaju sve više predmet naučnih studija (Kováts and Põim 2015). Na primer, jedna od studija ukazuje da je Marine Le Pen (Marine Le Pen) u Francuskoj od 2012. godine imala podjednaku podršku i od muškaraca i od žena (Mayer 2015). Rezultati druge studije u kojoj je istraživana rodna perspektiva u porodičnoj politici šest ekstremnih desnih stranaka u Evropi, potvrđuju da sve partije prate obrazac tradicionalnog koncepta porodice i porodične politike i da prihvatanje istopolnih veza i rodne ravnopravnosti tretiraju kao retoričko pitanje (Akkermann 2015).

Dve komparativne studije participacije žena u ekstremnim uslovima u Italiji i Francuskoj (Scrinzi 2014), ili Mađarskoj i Grčkoj (Félix 2015) ukazuju na potrebu da se antifeminističke i antirodne politike proučavaju u širem kontekstu, jer njihov prodor predstavlja simptom dublje socijalne, ekonomske, političke i kulturne krize liberalne demokratije. U istraživanju rodnog diskursa populističkih radikalnih partija u Austriji, došlo se do zaključka da tradicionalne porodične vrednosti i pravo izbora ženske i LGBT populacije imaju ključnu ulogu u definisanju rodne ideologije desničarskih organizacija (Mayer, Ajanović, Sauer 2014). Dešava se da te partije čak koriste progresivne argumente iz levičarskog nasleđa vezanog za emancipaciju žena strateški, kako bi se na ponižavajući način odnosili prema muškarcima muslimanske veroispovesti. Istraživanje sprovedeno u Španiji za predmet je imalo fokus na javnu prezentaciju žena, njihove uloge i programe u desničarskim organizacijama, potvrdivši veliku povezanost s tradicionalističkim i konzervativnim porodičnim konceptima (Ramos, Büttner 2017:111). Poređenje funkcija, aktivnosti i političkih ideja žena u organizacijama unutar Nacionalne demokratske partije (NPD) u Nemačkoj ili Francuskog nacionalnog fronta (FN) u vremenskom intervalu 1980–2012, pokazuju da su evidentne promene u

participaciji žena u političkim procesima, učešću u raspodeli moći i političkoj praksi u pravcu veće kvalitativne i kvantitativne angažovanosti u obe stranke (Dubslaff 2017).

Pojedine studije sugerišu da je koncept marginalizacije ključan za razumevanje participacije žena u desnim strankama. To se, međutim ne može smatrati dovoljnim argumentom. Postoje i određene postkolonijalne i neokolonijalne teorije koje zastupaju stanovište da je investiranje resursa u nacionalističke i rasističke pokrete od strane ženske populacije dobrim delom proisteklo iz kolonijalnog nasleđa najrazvijenijih zemalja Evrope i specifičnog režima racionalizacije skandinavskih zemalja (Kottig, Bitzan, Peto 2017).

Radikalne i ekstremističke političke partije imaju tri grupe simpatizera: društveno marginalizovane pojedince, koje čine mlađi belci bez zaposlenja, fudbalske navijače i ideološke ekstremiste svih kategorija. Žene mogu teorijski pripadati svim ovim skupinama, ali najčešće pripadaju prvoj grupi. Kada se posmatra angažman žena u desnim strankama, pokretima i organizacijama, mogu se izdvojiti bar tri dimenzije. Najvidljivija i najprepoznatljivija je politička participacija na određenim funkcijama, uključujući i glasačko ponašanje. Zatim, participacija i članstvo u polujavnim pokretima, udruženjima i organizacijama i konačno, participacija u nevidljivim, zakulisnim i ilegalnim operacijama, kriminalnim i terorističkim grupama koje su najnepristupačnije i najteže ih je proučavati. Istraživanjem participacije žena na desnici u Nemačkoj, utvrđeno je da je njih 20% u članstvu desničarskih stranaka, od 10–30% učestvuje u radu raznih organizacija, 5% učestvuje u terorističkim aktivnostima, 33% glasa za desne orijentacije, a 50% ženske populacije deli desna stanovišta (Bitzan 2017:70).

Žene u ekstremnim partijama mogu zauzimati glavne pozicije i imati vrlo značajnu i vidljivu ulogu, poput Beate Čepe (Beate Zschäpe) u Nemačkoj ili Marin Le Pen u Francuskoj. Međutim, žene mogu participirati i u senci, u aktivnostima u podzemlju, što je karakteristično za desničarske stranke u Velikoj Britaniji, u Engleskoj odbrambenoj ligi (EDL), Britanskoj nacionalnoj partiji (BNP) ili Britanskoj oslobodilačkoj partiji (BFP) (Goodwin and Evans 2012). Približno jednu trećinu članstva desničarskih organizacija u Velikoj Britaniji čine žene (Kottig, Bitzan, Peto 2017).

Rod je važna strukturalna karakteristika desnice (Blee 2007). Jedan od očiglednijih razloga zašto partije angažuju žene kao

vodeće figure u promovisanju partijske ideologije jeste i u tome što žene uspješnije prenose svoje stavove na decu nego što to čine očevi. Ideja počiva na specifičnoj ulozi koju majčinstvo ima u desničarskim ideologijama (Kottig, Bitzan, Peto 2017:57). Analizirajući motivaciju žena da se uključe u desničarske aktivnosti kao aktivne ili pasivne članice, pojedini istraživači navode i kao važan činilac kršenja religijskih prava žena u zemljama Zapadne Evrope, posebno u društvima s većim brojem migranata iz muslimanskih zemalja.

Angažman žena u radikalnim nacionalističkim strankama je teško izmeriti, ali se može bolje sagledati analizom društvenih medija (Bartlett, Littler 2011). Dok su žene u članstvu političkih stranaka generalno manje zastupljene, učešće u lokalnim, regionalnim ili nacionalnim forumima na društvenim mrežama je češće, zbog mogućnosti *online* komunikacije, interneta, anonimnosti, smanjene mogućnosti diskriminacije od strane porodice, prijatelja i onih koji ne podržavaju desničarske stavove.

Postoji realna opasnost da se potceni uloga žena u desnim strankama, zbog javnog diskursa kojim se žena portretira u okviru tradicionalnog shvatanja kao majka, domaćica, posvećena porodici i kući, pasivna i nezainteresovana za politiku. Time se kamuflira njihova aktivna uloga u stvaranju takvih pokreta, zatim učešću u rukovođenju i upravljanju ili kandidaturi na izborima, pa čak i nasilnom političkom delovanju. Žene su u velikoj meri indirektno uključene kao simpatizerke koje podržavaju stavove svojih suprug a i sinova. Istraživanje uticaja teorije racionalnog izbora na nacionalistički pokret u Nemačkoj otkriva da je mobilizacija žena itekako bila vrlo važan činilac opstanka te partije (Durham 1998).

Atraktivnost tradicionalne uloge žene nalazi uporište u dvostrukoj socijalizaciji, tenzijama koje nastaju nemogućnošću usklađivanja profesionalnih i porodičnih obaveza, što izaziva izvesnu ranjivost i ambivalentnost u shvatanju i doživljavanju uloge žene. Utvrđeno je, međutim, da su za mobilizaciju žena važniji nacionalistički i populistički slogani, nego imidž žene koji propagiraju desničari (Köttig 2004). Nisu samo specifično ženski interesi ono što utiče na motivaciju za angažman, već kombinacija kontekstualnih činilaca, diskursa, biografije i potencijalnih mogućnosti. Starost, stepen obrazovanja i lični stil žena na desnici, značajno variraju i ukazuju na izazitu heterogenost ovog dela ženske populacije (Bitzan 2017:69). Iako propagiraju antifeminističke ideje, žene u

populističkim strankama instrumentalizuju emancipatorske potencijale žena kao vrednosti zapadne civilizacije u diskursu protiv mi-granstske populacije. Više je nego приметna pojava etnicizacije seksizma u javnom diskursu evropskih desnih partija (Kemper 2014:71). Važno je precizirati da je radikalna desnica ženama pružila mogućnost da se njihov glas čuje, da podignu nivo samopouzdanja i da steknu jednake šanse u građenju političke karijere.

Među pripadnicama radikalne desnice mogu se identifikovati tri profila (Felix 2017:98). Prvi, nazvan „čuvarke“ nacionalne kulture, čiji je glavni zadatak biološka, materijalna i kulturna reprodukcija. Ovoj grupi često pripadaju poslovne žene, s vrlo značajnim karijernim postignućima, koje rade na tradicionalnom obrazovanju svoje dece, u skladu s rastućim „konzumerskim etnocentrizmom“ kao kulturnim modelom. Pripadaju srednjoj klasi, često su im muževi političari, koji zauzimaju značajne pozicije u radikalnim desnim partijama. U ovom slučaju muškarci podržavaju politički aktivizam žena, što je retka pojava u prosečnoj populaciji. Obično su to religiozne žene, koje se često pojavljuju na političkim manifestacijama u prvim redovima.

Drugu skupinu čine „borkinje“, žene koje učestvuju u vojnim, milicijskim ili bezbednosnim strukturama (Felix 2017:101). U ovom slučaju žene dobijaju mogućnost da na neki način budu ravnopravne s muškarcima, jer dobijaju ulaznicu da participiraju u „muškim“ profesijama. Njihov socioekonomski status i obrazovni nivo je niži, jer pripadaju mlađoj ženskoj populaciji. Mnoge su samohrane majke ili bez dece. Paradoksalno je da žene iz ove grupe koriste pripadnost desnici kao alternativni emancipatorski potencijal. Za njih pripadnost desnim pokretima i organizacijama predstavlja snažnu zajednicu u kojoj se osećaju kao kod kuće, sklapaju prijateljstva, nalaze partnere. Obično su vrlo aktivne članice i sebe doživljavaju ravnopravno s muškarcima.

Treći tip čine „duhovnice“, koje se služe radikalnom ideologijom u kreiranju lične promocije i imidža superiornosti (Felix 2017:102). Pridružuju se desnici kada osećaju da imaju mogućnost za sopstvenu promociju. Obrazovane su, potiču iz medicinskih i zdravstvenih profesija, često su doktorke, tradicionalne i alternativne i doživljavaju sebe kao nacionalne isceliteljke. Pripadaju srednjoj klasi s višim ekonomskim standardom i najčešće imaju porodice. Direktna politička aktivnost im je niska, nisu u prvim redovima, ali su prisutne u virtuelnim okupljanjima, na društvenim mrežama, internet

forumima. Njihova *online* aktivnost je najintenzivnija, u poređenju s druge dve grupe, jer je njihov osnovni zadatak širenje propagande, ideoloških ubeđenja, radikalnih stavova i kvaziistorijskih činjenica putem blogova i postova na forumima i virtuelnim zajednicama na Internetu.

Žene i rodni diskurs u desnim i populističkim partijama u Srbiji

Kada govorimo o konzervativnim, radikalnim i populističkim partijama na političkoj sceni Srbije, tom profilu najviše odgovaraju Srpska radikalna stranka (SRS) i Srpski pokret Dveri (Dveri) kao ultra desno orijentisane i vladajuća populistička Srpska napredna stranka (SNS), koja je i nastala izdvajanjem iz SRS 2008. godine. Žene nisu podjednako zastupljene i imaju različit tretman u ove tri partije. Najmanje ih ima u SRS i Dveri i potpuno su nevidljive, što je, između ostalog, posledica činjenice da se radi o manjim opozicionim partijama. Najviše žena ima u SNS, vodećoj partiji na političkoj sceni, koja ima najviše poslanika u Narodnoj skupštini Srbije, odlučuje o mandataru i sastavu vlade i ima najviše funkcionera u svim političkim telima i organizacijama. Žene iz ove stranke su aktivne i vidljive u političkom i društvenom životu i utiču na javno mnjenje prisustvom u medijima i institucijama kulture.

Sa stanovišta mogućnosti za zaštitu ženskih prava i sprovođenje rodni politika, značajna je činjenica da se na čelu Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije nalazi ministarka iz redova SNS. Ova partija se potrudila da ispuni rodne kvote i na parlamentarnim izborima 2016. godine – kandidovala je najveći broj žena. U ovom slučaju posebno važno jeste to da se žene unutar ove stranke taktički postavljaju na određene vidljive funkcije, jer se time „omekšava i poboljšava“ imidž partije u javnosti. S druge strane, stiče se utisak da žene imaju politički uticaj, iako realno one nemaju političku moć i ne odlučuju o značajnim pitanjima. Pošto se radi o tradicionalnom i konzervativnom tipu političke organizacije, sa autoritarnom strukturom, gde sve odluke donosi lider partije, onda je krajnje upitna moć koju žene mogu da ostvare u takvom hostilnom ambijentu prema različitom mišljenju i delovanju (Čičkarić 2016). Pak druge dve ultra desne stranke, i kada bi i bile u

poziciji da mogu da participiraju u vlasti, nikada ne bi učestvovala u formiranju mehanizama za rodnu ravnopravnost, a još manje na osnaživanju žena za participaciju u javnom i političkom životu.

U svim političkim partijama žene su tokom poslednje dve decenije pohađale različite seminare za političku edukaciju, tako da su žene u desnim strankama politički obrazovane, a u većini slučajeva imaju i visoko formalno obrazovanje. To je posebno vidljivo u Parlamentu, dok je na lokalnom i regionalnom nivou, angažovan veći broj žena sa srednjim obrazovanjem i nižim stepenom političkog obrazovanja i nižim koeficijentom političke kompetencije i efikasnosti. Politički angažman žena može se pratiti preko rada Ženske parlamentarne mreže (ŽPM), koja okuplja poslanice iz svih političkih partija, od kojih su 36 poslanica iz SNS i samo jedna poslanica iz SRS i jedna poslanica iz Dveri (Ženska parlamentarna mreža 2018). Tematske oblasti kojima se najviše bave žene u ovim strankama jesu: zdravlje, borba protiv porodičnog nasilja, rodno budžetiranje, ekonomsko osnaživanje, obrazovanje i promocija većeg učešća u političkom i javnom životu formiranjem odborničkih mreža širom Srbije i aktivnijim angažovanjem žena u lokalnim politikama.

Sto se tiče strukture članstva SRS, poslednjih godina je primetno opadanje vidljivosti žena u ovoj partiji, i u unutrašnjoj partijskoj strukturi i u javnim nastupima. Neke žene, koje su ranije bile aktivne i prisutne u parlamentarnom životu su nestale, smenjene s funkcija ili napustile stranku, a u rukovodstvu stranke učestvuje samo jedna žena. Među poslanicama u Skupštini Srbije samo je jedna odbornica iz Dveri, koja je i koordinatorka Saveta žena u ovoj stranci. Od pet potpredsednika stranke, samo je jedna žena, a u predsedništvu koje broji 18 članova, samo su dve žene (podaci uzeti sa Internet sajta SRS i Dveri).

U SNS znatno veći broj žena zauzima visoke i značajne funkcije, i što je važnije da se naglasi, vrlo su prisutne u javnom životu i u medijskom predstavljanju partijskog rada. Već dugo u javnosti je dominantna pojava da nekoliko žena obavljaju ministarske funkcije, a od prošle godine je i predsednica Vlade Republike Srbije žena. Na prvi pogled, moglo bi se reći da je učinjen značajan pomak, kada je reč o promociji, napretku i zauzimanju značajnih političkih funkcija unutar i izvan SNS od strane obrazovanih, kvalifikovanih, stručnih i ambicioznih žena. Situacija je, ipak sasvim drugačija. Kanali za propuštanje žena do pozicija moći su zatvoreni, a u *mainstream* politici,

koju vode autoritarne populističke stranke, žene se strateški razmeštaju na određene funkcije, pre svega radi poboljšanja imidža u unutrašnjoj i spoljnoj politici, a potom kao garancija da će se odluke lidera stranke bespogovorno sprovesti bez opasnosti da dođe do nepredviđenih sukoba. Tako da te žene ostaju lišene političke moći, bivaju realizatori i egzekutori partijskih ideja i planova.

Poslednjih godina se u Evropi suočavamo sa učestalim fenomenom ženskog liderstva u desničarskim strankama, a upotreba rodno senzitivnog jezika, određen nivo zagovaranja ženskih prava, promovisanje učešća žena u politici i biznisu – sve su prisutniji u javnom govoru i predizbornim kampanjama tih partija. To govori u prilog činjenici da neke od desničarki preuzimaju delove programa iz feminističkih pokreta i levičarskih i socijaldemokratskih partija, koristeći ih za približavanje širim masama i ženskoj biračkoj populaciji. Liderke poput Marin Le Pen iz francuskog Nacionalnog fronta, Pie Kjersgard (Pia Merete Kjærsgaard) iz danske Narodne partije, Siv Jensen iz Norveške Napredne stranke ili Frauke Petri (Frauke Petry) iz Alternative za Nemačku, predstavljaju personifikaciju privlačnosti koju populistički i desničarski pokreti izazivaju kod žena u liberalnim demokratijama. Ove političarke nose u javnosti epitet „najopasnije žene Evrope“, zbog svoje sposobnosti da lepo „upakuju“ i dobro „prodaju“ svoje proizvode.

I kod nas je prisutan ovaj fenomen u nešto izmenjenom obliku u političkoj praksi i predizbornim kampanjama desnih i populističkih partija. Pitanje je, međutim, da li se žene iz ovih partija zaista zalažu za ženska prava i šta se krije iza parola i predizbornih slogana „ženama ne treba više prava, već više privilegija“ ili „i umna žena, i majka“? Zapravo, glavno pitanje jeste to – da li se njihov odnos prema ulozi žene u društvu i javnom životu može posmatrati odvojeno od njihove političke i ideološke agende, koja pre svega obuhvata nacionalističke, populističke i izolacionističke stavove kod ultra radikalnih partija SRS i Dveri?

Kada se analizira agenda i diskurs žena u SRS, Dveri i SNS, vidi se da je njihov prioritet: jedinstvo nacije, nacionalna kohezija, nacionalni identitet, a takva politika je po svojoj suštini nepomirljiva s rodnom ravnopravnošću, jer takve politike poriču pluralitet identiteta i različita društvena iskustva, nipodaštavaju različitost i samim tim nastoje da nivelišu rodne razlike (Čičkarić 2017). To je posebno opasno, jer borbu za rodnu ravnopravnost svode na izjednačavanje

prava i privilegija žena i muškaraca, ne uzimajući u obzir različite potrebe i interese žena. U partijskim programima, parlamentarnim debatama i u javnosti, najčešće se govori samo o porodičnom nasilju, kvotama i privilegijama majki i porodilja, populističkim temama, koje služe za pridobijanje glasova šire populacije. Važno je istaći da niko od političarki ne zalazi dublje u preispitivanje tih problema, provociranje patrijarhalnih vrednosti i dovođenje u pitanje hegemonijskog maskuliniteta, koji (re)produkuje takav sistem vrednosti i koji za direktnu posledicu ima nasilje. Zapravo, intencija je da se na taj način zanemare i potisnu pravi uzroci i da se forsiranjem, pre svega posledica rodne neravnopravnosti, prikriju ključni akteri i minimizira njihov doprinos u kreiranju seksizma, mizoginije i kulture nasilja.

Političarke iz Dveri su najglasnije u javnom zalaganju za očuvanje „tradicionalnih vrednosti, jake države i jake domaće privrede“, gde je heteroseksualna nuklearna porodica garant očuvanja tih vrednosti, „nacionalnog identiteta i osećaja za pravdu“. Prisutno je snažno reakcionarno izjednačavanje žene prvenstveno s njenom ulogom majke i vaspitačice, odnosno roditeljke nacije. Stav protiv abortusa, obrazložen time da bi „njegovo izvršenje bilo greh i za ženu i za lekara“, predstavlja tipičan primer regresivnog svođenja uloge žene na reproduktivnu funkciju. Kada se u okviru aktuelne kampanje vlasti oko podizanja nataliteta i kreiranja populacione politike, podstiče rađanje, pri tom se misli isključivo na većinsku srpsku populaciju. A kada se govori o pravima žena, uvek je prisutna namera da se dokaže da je položaj žena u društvu zadovoljavajući, te da je rasprava na tu temu „lažna“, kvazifeministička, izlišna i vredna ismevanja.

S tim u vezi je i široko rasprostranjeno uverenje da je seksizam stvar lepog ponašanja, odnosno prostakluka, a ne strukturalni problem klasne, socijalne i rodne nejednakosti. Koriste se medijske strategije za neutralisanje i apologiju seksizma pod maskom objektivnog, pluralističkog pogleda na položaj žena u društvu. Verbalne strategije kojima se služe uglavnom se svode na omalovažavajuće tvrdnje da žene ne razumeju da, na primer, „neke sporne izjave, zapravo i nisu seksističke“, kao i da „žene preteruju u borbi za svoja prava“. Eklatantan primer je izjava nekadašnjeg ministra odbrane Bratislava Gašića iz redova SNS, „da voli kada novinarku kleče“, koja se ni od strane političarki iz te partije nije smatrala seksističkom i mizoginom već se ističe da je važnija činjenica što je to izrekao

„veoma cenjeni član stranke“. Radi se o tipičnoj dekontekstualizaciji, zameni teza, uklanjanju socijalnog sadržaja iz forme o emancipaciji žena i ometanju napora u prevazilaženju opresivnog položaja u društvu. Često je slučaj da kada političarke i političari iz ovih partija otvaraju debatu na temu rodnih odnosa, diskusiju koriste kao povod da, pod maskom emancipatorskog diskursa i kroz pseudofeminističku raspravu o realnom iskustvu mizoginije, vređaju žene na javnim funkcijama na osnovu izgleda i na taj način ismevaju borbu za rodnu ravnopravnost.

Slogani, poruke i medijski napisi desnih stranaka reprezentuju radikalni antifeministički diskurs pod plaštom „istinske demokratije u kojoj žena mora da ima važnu ulogu“. Političarke iz ovih partija često uspešno prikrivaju antifeminističke stavove, tako što koristeći retoriku feministkinja pokušavaju da stvore nešto mekši imidž koji bi bio adaptibilan za konkretan društveni kontekst. Kada se odluče da uđu u politiku, da bi dostigle respektabilnost i autoritativnost, žene u ovim strankama, pribegavaju različitim strategijama, a jedna od njih je i manipulacija politikom majčinstva. Tako političarke iz Dveri propagiraju pravo žena da „biraju između karijere i odluke da budu majke većeg broja dece i da za ovu odluku dobiju zaslužen društveno priznanje, materijalni status i puno pravo na odgovarajuću socijalnu zaštitu“. Zaposlene žene bi imale apsolutnu zaštitu od gubitka posla „zbog odluke da rađaju“. A žene koje se posvete karijeri u privredi, umetnosti ili sportu imale bi „jednake uslove za rad i jednaka priznanja kao i muškarci“. Ove floskule su zapravo paravan za glavni moto nacional-socijalističke propagandne platforme „žene i majke će spasiti Srbiju“, koja je dominirala u predsedničkoj predizbornoj kampanji Dveri 2017. godine. Svojevrsnu kulminaciju regresivnih, retrogradnih i nadasve opasnih manira prepoznajemo u tipičnim antifeminističkim stavovima i porukama koje obeležavaju diskursivnu paradigmu desnih partija (Čičkarić 2017). „Ženama ne treba moć, niti ravnopravnost, a pogotovo ne uzaludna utakmica gde se ženama neprirodno nameće uloga muškaraca, već da žena mora biti stub države, baš kao što je i stub svake porodice i nacije“; ili „Lažne priče o takozvanoj rodnoj ravnopravnosti i forsiranju feminizma kao vrednostima koje nisu utemeljene u istinskoj borbi za boljitak žena u društvu“; ili „lažni feminizam doveo ženu u neprirodno tešku situaciju, da usled nepotrebnog poistovećivanja sa muškarcima ona radi teške poslove uz sve majčinske i porodične obaveze

koje je čekaju kod kuće". Interesantno jeste to – da je antirodna i antifeministička retorika sve više prisutna među obrazovanijom mlađom urbanom populacijom, što predstavlja značajan društveni fenomen koji je potrebno posebno istražiti u nekim budućim iatrazivanjima (Kuhar, Paternotte 2017). Još značajnija pojava jeste privlačenje mlađih žena u partijske redove desnih, nacionalističkih i populističkih partija i pokreta, koje strastveno zastupaju tradicionalne i militantne ideološke obrasce, kakve su organizacije Obraz, Zavetnici (Višnjić 2016:140).

Žene u desnim i populističkim strankama svesno prihvataju ulogu koja im je dodeljena, nastoje da opravdaju svoj angažman na visokim pozicijama, time što bivaju lojalne i što se doslovno pridržavaju instrukcija lidera stranke kojoj pripadaju. Na taj način se stvara privid da je stranka progresivna i emancipatoriski nastrojena. Antifeminizam često nije eksplicitno naglašen, ali se može prepoznati u skrivenim porukama. Na političkoj sceni Srbije vrlo je rasprostranjena pojava da političarke iz SNS preuzimaju agendu feminističkog pokreta, povezuju se sa ženama iz civilnog sektora i nevladinih organizacija, koje ih koriste jer se nalaze na moćnim pozicijama i zalažu se za poboljšanje položaja žena, više nego što to čine političarke iz levo i socijaldemokratski orijentisanih partija. Ovaj fenomen je preslikan iz evropskog političkog miljea, gde se danas čak govori o nekoj vrsti postfeminističke ili neofeminističke agende, koju političarke iz radikalnih desnih i populističkih partija preuzimaju iz nasleđa levičarskog pokreta i koriste za privlačenje i mobilisanje ženskog biračkog tela.

Zaključak

Širom Evrope desne, nacionalističke i populističke partije napuštaju ekstremne i nasilne metode delovanja, priklanjaju se marginalnim grupama, pokušavaju da deluju kao *mainstream* u mnogim pitanjima. Ono što žene privlači ovim strankama ne treba osuđivati već detaljno proučavati, jer populistički diskurs privlači one društvene grupe kojima je potrebna lažna nada i povratak osećaja vrednosti koji su izgubili. Mnoge žene s niskim prihodima, samohrane majke, koje u teškim uslovima obavljaju poslove koji ih iscrpljuju i nemaju realnu priliku za napredovanje, s pravom osećaju nostalgiju

za nekad postojećim tradicionalnim vrednostima. Za njih, idealizovana verzija prošlosti, u kojoj je ženski doprinos majke i domaćice bio cenjen, može biti privlačna. Paradoks je što se političke elite koje reprodukuju takav sistem vrednosti u kome gubitak radnih i socijalnih prava nalazi utehu u patrijarhalnim obrascima ponašanja, istovremeno tim obezbravljenim grupama obećavaju poboljšanje životnih i radnih uslova i sistemske promene, i tako ih pridobijaju za svoje političke ciljeve.

Još je za potrebe predizborne kampanje Džordža Buša starijeg 1988. godine, radi privlačenja ženskog biračkog tela, smišljena fraza da bi žene kada bi učestvovala u odlučivanju u društvu, bile „prijetnije i nežnije“ od muškaraca (Čičkarić 2017). I feministička teorija obiluje tvrdnjama da rat, rasizam, sklonost ka hijerarhiji i uopšte represivnost nije nešto što je svojstveno ženama, već inkluzija, empatija, saradnja, jednakost, ravnopravnost. Ipak, uspon žena na liderske pozicije u ultradesničarskim evropskim partijama to demantuje. Rast populizma i desnice u Americi, Rusiji, Francuskoj, u Istočnoj Evropi, na Balkanu, osim toga što doprinosi povezivanju nacionalnih projekata s repatrijarhalizacijom društva, ogoljava i unutrašnje kontradiktornosti još uvek nepovoljnog i opresivnog položaja žena.

S druge strane imamo i sve češću pojavu instrumentalizacije muslimanskih žena i stigmatizacije muslimanskih muškaraca od strane desnih, nacionalističkih i populističkih pokreta i partija, nazvanu femonacionalizam, gde se ženska prava eksploatišu u ime nacionalističke ideologije (Farris 2017). U krajnjoj liniji, o usponu desničarskih političarki ili o „fašizmu s feminističkim licem“, valja razmišljati kao o direktnoj tvorevini inkluzivnih liberalnih demokratskih društava današnjice.

LITERATURA

- Akkerman Tjitske. 2015. Gender and the Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis of Policy Agendas. *Patterns of Prejudice*, Special Issue on Gender and Populist Radical Right Politics, 49 (1–2).
- Bartlett Jamie, Littler Mark. 2011. Inside the EDL. Populist Politics in a Digital Age. Demos. http://www.demos.co.uk/files/Inside_the_edl_WEB.pdf?1331035419 12.04.2016.
- Bitzan Renate. 2017. Research on Gender and the Far Right in Germany Since 1990: Developments, Findings, and Future Prospects. in Köttig M., Bitzan R., Petö A. eds. *Gender and Far Right Politics in Europe*. Palgrave.Macmillan. pp. 65–79.

- Blee Kathleen. 2007. Ethnographies of the Far Right. *Journal of Contemporary Ethnography* 36(2):119–128.
- Čičkarić Lilijana. 2017. *Antifeminizam i nacionalizam – uloga i atraktivnost desničarskih stranaka za žene*. Analize. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Čičkarić Lilijana. 2016. *Žene i politika iz rodne perspektive*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Coffé Hilde. 2013. Gender, Class and Radical Right Voting. In *Class Politics and the Radical Right*, ed. Jens Rydgren. London: Routledge. pp.138–155.
- Datta Neil. 2018. Restoring the Natural Order: The religious extremists' vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction. Secretary of the European Parliamentary Forum on Population & Development. https://www.epfweb.org/sites/epfweb.org/files/rtno_epf_book_lores.pdf 02.09.2018.
- Dubslaff Valérie. 2017. Women on the Fast Track: Gender Issues in the National Democratic Party of Germany and the French National Front (1980s–2012). in Köttig M., Bitzan R., Petö A. eds. *Gender and Far Right Politics in Europe*. Palgrave.Macmillan. pp. 159–175.
- Durham Martin. 1998. *Women and Fascism*. London/New York: Routledge.
- Farris Sara. 2018. *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalis*. Duke University Press.
- Félix Anikó. 2015. The Hungarian Case. In *Gender as Symbolic Glue. The Position and Role of Conservative and Far Right Parties in the Anti-gender Mobilizations in Europe*, ed. Eszter Kováts, and Maari Pöim, 62–82. Foundation for European Progressive Studies and Friedrich-Ebert-Stiftung, Brussels and Budapest. pp. 85–111.
- GivensTerri E. 2005. *Voting Radical Right in Western Europe*. University of Texas, Austin.
- Goodwin, Matthew, Evans Jocelyn. 2012. From *Voting to Violence? Far-Right Extremism in Britain*. Searchlight Educational Trust. <http://www.channel4.com/media/c4-news/images/voting-to-violence%20%287%29.pdf> 27.02.2017.
- Ignjatović Tanja. 2018. *Radanje – DA, reproduktivna i seksualna prava – NE*. Peščanik <https://pescanik.net/radjanje-da-reproduktivna-i-seksualna-prava-ne/> 30.08.2018.
- Kemper Andreas. 2014. *Keimzelle der Nation? Familien- und geschlechterpolitische Perspektiven der AfD – eine Expertise*. FES, Forum Politik und Gesellschaft. <http://library.fes.de/pdf-fi les/dialog/10641-20140414.pdf> 22.07.2017.
- Köttig Michaela, Bitzan Renate, Petö Andrea. eds. 2017. *Gender and Far Right Politics in Europe*. Palgrave.Macmillan.
- Kováts Eszter, Maari Pöim (ed) 2015. *Gender as Symbolic Glue. The Position and Role of Conservative and far Right Parties in the Anti-gender Mobilizations in Europe*.

Foundation for European Progressive Studies and Friedrich-Ebert-Stiftung, Brussels and Budapest. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/11382.pdf> 15.05.2017.

Kuhar, Roman, Paternotte David (eds) 2017. *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. London: Rowman & Littlefield International.

Mayer, Nonna. 2015. The Closing of the Radical Right Gender Gap in France? *French Politics* 13(4):391–414.

Mayer Stefanie, Ajanovic Edma, Sauer Birgit. 2014. Intersections and Inconsistencies. Framing Gender in Right-Wing Populist Discourses in Austria. *NORA–Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 22(4). <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08038740.04.06.2017>.

Open Democracy. 2017. Getting to know you: mapping the anti-feminist face of right-wing populism in Europe. <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/matilda-flemming/mapping-anti-feminist-face-of-right-wing-populism-in-europe> 09.05.2018.

Ramos Miquel, Büttner Frauke. 2017. Women and Gender Ideologies in the Far Right in Spain. in Köttig M., Bitzan R., Petö A. eds. *Gender and Far Right Politics in Europe*. Palgrave.Macmillan. pp. 111–127.

Scrinzi Francesca. 2014. *Gendering Activism in Populist Radical Right Parties*. A Comparative Study of Women's and Men's Participation in the Northern League (Italy) and the National Front (France). <http://www.gla.ac.uk/schools/social-political/research/sociology/projects/genderingactivisminpopulistradicalrightparties/publications/preliminary%20report/> 12.02.2016.

Višnjić Jelena. 2016. "Let's Begin LoveAnew": Right Wing on Women, Women on Right Wing: Case of Serbia. *Facta Universitatis*. Vol. 15, No 3, 2016, pp. 135 – 142.

Ženska parlamentarna mreža. 2018. Narodna Skupština Republike Srbije. OEBS. <https://zpmserbija.files.wordpress.com/2018/01/zpm-publikacija-2017.pdf> 12.2.2018.

Internet izvori

<https://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/>

<https://dveri.rs/zenska-snaga-dveri>

<https://www.sns.org.rs/>

<http://www.masina.rs/?p=5321>

<http://www.masina.rs/?p=2307>

Lilijana Čičkarić

**WOMEN AND FAR RIGHT POLITICS IN
SERBIA AND EUROPE**

Abstract

In the programs of the right political parties and public debates, it is mostly discussed only about violence against women, party quotas and the privileges of mothers. Topics such as institutional sexism, the participation of a small number of women in decision-making and management processes, gender pay gap and misogyny in the media and public discourse are almost never mentioned,

either in intra-party or in parliamentary debates. Women are tactically positioned on certain “visible” functions, because it “softens and improves” the image of those parties in public. This creates a false image of sensibility for women’s interests, progressive and emancipatory potential, in order to attract a female electorate. Women generally occupy lower positions in party hierarchy and political life, and when delegated for the highest positions in power, they often do not have real political power and are not independent in political decisions-making processes.

Key words: women, far right politics, antifeminism, Europe, Serbia.